

Sóron Ildikó: A művészetterápiák könyvtári alkalmazásának új lehetőségei

Bevezetés

A XXI. század könyvtára és könyvtárosa alapvetően más fogalmakkal dolgozik, mint elődei. Ma nem trendi, ha valaki olvasóról beszél, nem trendi, ha nem a web2.0-ból indul ki, sőt, az is maradinak számít, ha a könyvtárral mint létező, emberek befogadására alkalmas épülettel is számol.

A virtuális száguldozás közepette hajlamosak vagyunk megfélekedni hús-vér ember mivoltunkról, s arról az apró momentumról, hogy olvasóink is hús-vér emberek, sok-sok sebbel, lobbal, azokat vállalva, vállalatlanul. S ha valami fáj, ha valahol fáj, nem elég egy akkumulátorcsere, egy újabb adag elektromos töltés ahhoz, hogy napi apró-cseprő bajainkról, jogos vagy jogtalan félelmeinkről, sajtó testi-lelki fájdalmainkról megfélekedezzünk, azokat kezelni tudjuk és így minőségi életet élhessünk. S mint oly sokszor, ez esetben is a hangsúly a minőségen van. Mert bizony van az úgy, hogy "lenni sem jó". Nálunk szerencsésebb társadalmakban ilyenkor az ember fogja magát és elmegy a könyvtárba. Mert ott talál segítséget, ott oltalomra lel, mert hat rá a hely gyógyító "szelleme": a thébai könyvtár bejárata felett az alábbi szöveg volt olvasható: "Gyógyszeres ládika a léleknek." A lélek ott segítséget kap, valamiféle támaszra lel. Ma Magyarországon szinte megoldhatatlan feladatnak tűnik az, hogy ezt a gondolatmenetet elfogadtassuk embertársainkkal. - Gondom van? Rosszul érzem magam a bőrömben? Bántottak? Egyedül vagyok? Nem találok a helyem, mert nyugdíjaztak, kirúgtak, elhagytak, elfelejtettek stb.? Ez így nem mehet tovább, gyerünk el a könyvtárba, ott annyi sok jó dolog van! - Nálunk még a közgondolkodásban nem tölt be ilyen szerepet a könyvtár. Sokkal inkább betölti viszont ezt a sarki kiskocsmát, hisz ott már akár egy körért is jár a vigasz. Szintén magától értetődő választás a hasonló gondokkal küzdő szomszédasszonnyal való hosszas, gyakran önsajnálathoz hajló beszélgetés, s az altatót, nyugtatót, kedélyjavító felíró háziorvos is általában közel van. A devianciáktól magát különlegesnek gondoló, identitásproblémákkal küzdő kortárs csoportok pedig aranybányák a bizonytalan fiataloknak.

Még nem beszéltünk az utóbbi két évtized "eredményeként" létrejött a kétsebességű társadalom köztünk élő áldozatairól, az egzisztenciájukat veszített állampolgárok tömegeiről, a rohamosan növekvő szegénységről, amely egyre jobban sújtja az egyre fiatalabb korosztályokat is. Ferge Zsuzsától tudjuk, hogy a szegénység sebezhetőséget is jelent, megfosztottságot nemcsak az anyagi, de a kulturális javaktól is.

A könyvtáros szakmában ebben a pillanatban kétirányú, nagyon határozott és gyors fejlődésnek kellene bekövetkeznie. Az egyiknek a virtuális könyvtárat erősítő és szélesítő irányban kellene főként a technikai feltételek és így az anyagi javak terén megerősödni. Ezzel párhuzamosan a könyvtárban mint valóságos térben is meg kellene teremteni azt a biztos helyet, ahová bárki, bármikor a legkülönbözőbb problémájával betérhet, ösztönösen remélve gyógyírt akár az ott elérhető információk által, akár az ott fogadó otthonos és barátságos, bizalmat ébresztő légkör által.

A virtuális könyvtár körüli viták hangosak, látványosak, lehangolóak. Reméljük, kellően hatékonyak és célratorók is. Viszont az utóbbi időben alig esik szó arról, hogy a könyvtárakba igenis járnak olvasók. Két lábon vagy járókerettel, akár rokkantkocsival vagy babakocsival is, de járnak emberek. A statisztika csökkenő tendenciát mutat nálunk, és milyen egyszerű azt mondani, nincs ez másként nemzetközi összehasonlításban sem. Azonban nem lényegtelen

kérdés, mi honnan és milyen mértékben csökken, s egyéb viszonyulásokat sem szabad figyelmen kívül hagyni.

A könyvtárba betérők

Most lássuk, kikből is áll a könyvtárak közönsége. Kikkel találkozunk a könyvtárakban? E tekintetben úgy vélem, nem elhanyagolandó a részletes elemzés. Ennek célja az, hogy támpontokat kapjunk a célzott, helyzetre, egyénre szabott szolgáltatások kialakításához mind a könyvtári közösségi terekben, mind a virtuális könyvtárban.

1. Speciális korcsoportok

E kategórián belül eddig is voltak elkülönítések, ezeket most igyekszünk tovább finomítani, egyrészt szűkebb korcsoportokat kialakítva, másrészt aszerint is, hogy honnan és hogyan érkeznek az olvasók, és milyen egyéb szemponttal kell számolnunk megjelenésükkor.

A) APRÓSÁGOK A 0. ÉVTŐL

Jellemző e csoportra, hogy mindig "kísérettel" érkeznek, azaz családi programnak tekinthető könyvtári látogatásuk. Ennek megfelelően a gyermek könyvtárlátogatása rendre egybekapcsolódik a szülők személyes könyvtárhasználatával. A skandináv országokban teljesen természetes a babák jelenléte; bútorzatban, látványban, a terek megközelíthetőségében, a számukra ajánlott dokumentumtípusok széles választékában egyaránt alkalmazkodnak igényeikhez.

B) 2-7 ÉVES GYERMEKEK

E csoportra szintén jellemző, hogy általában szülővel, családdal érkeznek, de náluk már megjelenik a szervezett keretek közt történő könyvtárlátogatás is. Az óvodás csoportok jól integrálhatók a könyvtárba, és e korosztály a lehető legfogékonyabb az irodalommal való találkozásra, amely találkozás akár egész életre szóló élmény is lehet. Jellemzi a csoportot a mese bűvölete, azaz szinte varázsként hat rájuk a mese: ismeretforrás, a szocializálódás, a készség- és képességfejlesztés egyik leghatékonyabb eszköze, a játék lehetősége, az önkifejezés alkalma.

C) 7-12 ÉVES GYERMEKEK

E korcsoportnál először jelenik meg az önálló könyvtárhasználat, azaz a gyermek már egyedül érkezik a könyvtárba és önállóan használja. Azonban még mindig meghatározó a családdal történő és a szervezett (iskolai) keretek közötti könyvtárlátogatás. E korcsoportnál már megjelenik a nem hivatalos csoportos látogatás is, azaz a gyerekek, barátok együtt indulnak felfedezőútra a könyvtárban.

D) 12-18 ÉVES TINÉDZSEREK, IFJÚSÁG

A csoport tagjai már nem igénylik, sőt kifejezetten szeretik elkerülni a családi, szülői kísérettel történő könyvtárhasználatot. Nagy hangsúlyt kapnak esetükben a baráti közösségek, és még mindig jellemző a hivatalos, iskolai formában zajló könyvtárlátogatás. E korosztály a közösségi térben igényli, hogy saját "kuckója" legyen, ahol egyéni képességeit, készségeit számukra kialakított gyűjteményrészben már önállóan is fejlesztheti. Az ifjúság hajlamos az önfeledt érzelem- és véleménynyilvánításra, amely más könyvtárhasználókat esetleg zavarhat, ezt a tényezőt a tér kialakításkor figyelembe kell venni.

E) 18 ÉV FÖLÖTTI FIATAL FELNŐTTEK

A korosztály nem homogén, így igen sokféle igénnyel léphet fel a könyvtárban: felsőfokú tanulmányaihoz keres szakirodalmat, friss pályakezdő, felsőfokú tanulmányokra készülő, az önmegvalósítás teljében élő stb. Legjellemzőbb az egyéni könyvtárhasználat, de a baráti, párkapcsolati könyvtárlátogatás is gyakori. Rendkívül széles skálán mozog az, hogy mit várnak el a könyvtártól, mikor érzik benne otthon magukat. Így a velük való hatékony együttműködéshez további egyedi szempontok figyelembevétele is szükséges.

F) ÉRETTKORÚAK

A korábbi évek céltudatos, nagyon koncentrált ismeretszerzését felváltja, felválthatja az egyéni érdeklődés dominanciája, az érdeklődési kör kiszélesedése. Ez nemcsak az olvasmányok szintjén jelenhet meg, hanem a könyvtár által felkínált egyéb lehetőségek kihasználásában is.

G) VÁLTOZÓKORÚAK

Az ebbe a csoportba tartozók speciális élethelyzetben vannak, ez alapjaiban az életkorral, annak növekedésével beálló fizikai és lelki változásokkal függ össze, így hasonló problémákat vet fel az érintetteknek. Jellemző, hogy erről kevésbé szívesen vallanak, ezért a terek kialakításánál erre szükséges tekintettel lenni és némi intimitást biztosítani a téma iránt érdeklődőknek.

H) IDŐSKORÚAK

A korcsoport tagjai mindannyian megszenvedik a testi változásokat, ki jobban, ki kevésbé. Az aktív munkás élet helyett a "közéletben" keresnek maguknak elfoglaltságot, így jól megszólíthatók különféle kulturális programokra. Meghatározó e korcsoport tagjainál az életminőség kérdése: az, hogy éppen milyen fizikai állapotban vannak, befolyásolja aktuális megnyilvánulásait, érzelmeiket.

2. Nemi identitás

Itt nincs szükség hosszas magyarázatra: mindannyiunk számára elfogadható és ismert tény, hogy ugyanazokban az élethelyzetekben másként viselkednek a nők és másként a férfiak, így kulturális igényük, információéhségük is eltérő.

3. Társadalmi hovatartozás

E téren válogatásra kényszerülünk, de talán sikerül azokat a főbb csoportokat megnevezni és bemutatni, amelyek tényleges könyvtárhasználóként valóban meg is jelennek a könyvtári rendszer különböző típusú intézményeiben.

A) MUNKANÉLKÜLIEK

Az ide tartozók, bár pillanatnyi élethelyzetük azonos, mégis nagyban különbözhetnek egymástól. Jelen van köztük a pályakezdő fiatal szakember, a több évtizedes munkatapasztalattal bíró szakember, az élete jó részében segélyen élő, csaknem iskolázatlan segédmunkás, a sikertelen felvételi után elhelyezkedni nem tudó volt középiskolás. Emiatt a csoport tagjainak a megszólítása nem könnyű feladat. Célunk kettős kell legyen: egyrészt fel tudjuk kelteni és erősíteni is tudjuk az egyénben a saját sorsa iránt érzett felelősségét, másrészt támogassuk, segítsük őt az önfejlesztés lehetőségeinek a felmutatásával.

AA) Hajléktalanok

Általában a munkanélküliek csoportját alkotják, de náluk halmozott hátrányokról beszélünk, hiszen általában egyetlen biztos pont sincs az életükben. E csoport tagjait, sajnos, gyakran

általános megvetés is kíséri, pusztán megjelenésükkel is zavarhatják a többi olvasót. Így a velük való foglalkozás különös odafigyelést, empátiát és toleranciát igényel.

B) HÁZIASSZONYOK

Sajátos, nem túl széles réteget képviselnek a hagyományos női szerepet vállalók: ez a vállalás lehet szükségszerű, kényszerű, de lehet örömteli választás eredménye is. A női témák összekötő kapcsot jelenthetnek a csoport tagjainál, így e tárgykör útján jól megszólíthatók.

C) NYUGDÍJASOK

Hasonló élethelyzet, hasonló testi és lelki problémák jellemzik e csoport tagjait. Valamint az, hogy igen aktívan kapcsolódhatnak be mindenféle könyvtári programba. Rájuk a legjellemzőbb a rendszeres, akár napi könyvtárlátogatás is: szinte mindenre vevők, nyitottak.

D) ETNIKAI KISEBBSÉGHEZ TARTOZÓK

Természetesen legnagyobb számban a romákkal találkozhatunk a könyvtárakban, azok közül is főként a roma gyerekekkel. Csakúgy, mint az élet más területén, integrációjuk a könyvtárban sem zökkenőmentes. A demokratikus, szabad (de szabályokkal működő) környezet azonban kifejezetten jó hatással van rájuk, és nemegyszer szinte az egyetlen lehetőség az egyéni fejlődésre, fejlesztésre. Más etnikai kisebbséghez tartozók általában életformájukban nem térnek el a hazai átlagtól. Kultúrájuk révén viszont jól bekapcsolhatók a könyvtár vonzáskörébe.

E) GYESEN, GYEDEN LÉVŐK

E sajátos csoport nagy érzékenységet mutat a könyvtári kezdeményezések iránt, viszont a rétegbe tartozók napirendje eltér az átlagos olvasók napirendjétől, ehhez szükséges a könyvtárnak alkalmazkodnia. Szó szerint az ő kezükben van a jövő nemzedék könyvtárhasználója, így érdemes különös figyelmet szentelni rájuk.

F) BÖRTÖNVEISELTEK, ELÍTÉLTEK

A csoport tagjai általában a börtönkönyvtárakban jelennek meg, de az otthon maradtak mindennapi életvitelét is befolyásolja, ha valamelyik családtag hosszú ideig távol van az otthonától. Büntetésük lejártával visszakerülésük a hétköznapi életbe nagyon nehéz, megterhelő feladat. Amit tehet a könyvtáros, hogy igyekszik motivációt és felelősséget kiváltani az egyénben saját sorsa iránt.

G) SZABADIDŐ ELTÖLTÉSE, HOBBI

Az e rétegbe tartozók általában nem alkotnak homogén csoportot, viszont érdeklődésüknek, szabadidős tevékenységüknek közös a magva, s ez a közösség ad feladatot és lehetőséget a könyvtárosnak. Ide tartozhatnak pl. az állatkedvelők, állattartók, a wellnes/fittnes elkötelezettjei, a kézimunkázók, főzőcskézők, gyűjtők.

4. Krízishelyzetben lévők

E csoport tagjai nagyon érzékenyek, végtelenül sebezhetők. Általában nem szívesen és nem azonnal nyílnak meg a könyvtárossal folytatott kommunikáció során. Gyakran igénylik az intimitást a terekben, az anonimitást problémáik megosztásában. Legtöbbször csak egy segítő beszélgetés során derül ki, hogy milyen krízishelyzetben is vannak. Az e csoportba tartozó olvasókkal való foglalkozás során javasolt bevonni speciális szakembereket (jog, egészségügy). E rétegen belül megkülönböztethetjük a gyászolókat, a válófélben lévőket, az elváltakat, az állásukat éppen elvesztőket, a családi erőszaktól szenvedőket.

5. Mentális és fizikai betegségben szenvedők

E csoport szintén igényli a külsős szakemberekkel való együttműködést. Fontos az intimitás és igény esetén az anonimitás biztosítása is. Gyakran előítélettel is meg kell küzdenünk, míg a fogyatékkal élők esetében tényleges fizikai nehézségeink is adódhatnak az elérésükben és a velük való kommunikációban. Megkülönböztethetjük ezen belül a halálos betegségben szenvedők (pl. rákbetegek), a krónikus betegségben szenvedők (pl. cukorbeteg), a fogyatékkal élők, az evési zavarokkal küzdők, a szorongással, depresszióval, különféle fóbákkal küzdők, a szenvedélybetegek (alkohol, drog, játék stb.) körét.

6. Munkahelyi problémákkal küzdők

Az e csoportot alkotókat a többiektől eltérően nem valamiféle hiány, hanem inkább valami többlet zavarja: a túl sok munka, a túl szigorú főnök, a túl monoton tevékenység stb. Ide tartoznak az értelmiségi pályákon gyakori jelenség, a kiégettség áldozatai, az erőszakos főnöktől szenvedők, a "nem vagyok a helyemen"- érzéssel küzdők, a nagy nyomás alól szabadulni vágyó felelős vezetők, menedzserek stb. Természetesen a fentebbi felsorolás nem teljes, pusztán az a célunk, hogy szembesüljünk azzal, ki is, milyen személyiség is állhat a pult túloldalán. Ugyanis ennek függvényében reagál ő a külvilágra, a könyvtárosra, egy másik olvasóra. Mi pedig ezeknek a tényeknek az ismertetésében tudunk helyesen válaszolni a kérdéseire, tudjuk megérteni a problémáit, tudunk hatékony segítséget nyújtani számára a világban való jobb eligazodásban.

Ismét hangsúlyozzuk, hogy a teljes megismeréstől messze vagyunk, de talán már így is látható, hogy igen sokféle szempont felmerül, ami általában a könyvtári közgondolkodásban nincs jelen a betérő olvasókkal kapcsolatban.

Az eddigiek alapján az is nyilvánvaló lehet, hogy a könyvtári gyakorlatban eddig bevált könyvtári eljárások nem felelnek meg minden esetben az olvasói igényeknek. Azaz szükség van új módszerek, eljárások alkalmazására a fentebb bemutatott olvasói rétegekkel való speciális foglalkozás terén. Ilyen lehetőségnek kínálkozik a művészetterápiás gondolkodás bevonása a mindennapi könyvtári munkába.

A művészetterápiáról általában

Mit is értünk művészetterápián? A művészetterápia a művészeti alkotások vagy azok egyes részletei befogadásának és a kreatív művészeti tevékenységnek az elősegítése, az élmények speciális feldolgozása által pedagógiai fejlesztő, valamint terápiás, preventív és rehabilitációs területeken egyaránt hatékony módszerek összessége (Hász Erzsébet definíciója).

Mint látható, lehet aktív és receptív a terápia. Aktív terápiában a kliens, olvasó, páciens maga alkot valamit: verset, önéletrajzot ír, naplót vezet, fest, filmet készít, agyagedényt formáz, gyöngyöt fűz, zenél. Receptív terápiáról akkor beszélünk, ha a befogadás tárgya valamilyen esztétikailag értékes művészeti alkotás: egy irodalmi mű vagy annak részlete, egy film, egy festmény, egy zenemű vagy annak részlete stb. Ekkor már kész alkotásokkal dolgozunk, míg aktív terápiában az alkotás folyamata a lényeg, szinte függetlenül a kész mű esztétikai értékétől. Aszerint, hogy melyik művészeti ággal dolgozunk, beszélünk biblioterápiáról irodalmi művek, illetve szövegek esetén, zeneterápiáról zeneművek esetén, azután képzőművészet-terápiáról, táncterápiáról, filmterápiáról stb.

Felvetődik a kérdés, kiknél alkalmazhatjuk haszonnal a művészetterápiás módszereket? A válaszadáshoz szükséges a terápia két ágára vonatkozó ismereteket elkülöníteni. Azt mondhatjuk, hogy receptív terápiába szinte mindenki bevonható. Az aktív terápiák alkalmazásánál érdemes figyelembe venni az alábbi, leginkább korosztályi jellegzetességeket:

- A gyermekek minden korosztálya jól bevonható mindenféle aktív terápiába és ezek kombinálása (= komplex művészetterápia) különösen hatékony (mese meghallgatása, majd annak kapcsán rajzolás, festés, bábjáték, a történet dramatizálása, egyéb kézműves technikák alkalmazása, különösen a fejlesztő terápiában) lehet.
- Tiniknél bevált, jól használható eszköz a zene: saját alkotások, együttes zenélés mind elképzelhető, de aktívak a naplóiírás és kézműves technikák alkalmazásában is, ez utóbbi különösen a lányokra jellemző.
- Fiatal felnőttek esetében még mindig meghatározó lehet a zene, különösen a kortárs csoportok együtt-tartása terén hatékony alkalmazásuk, ám egyre nyitottabbá válnak egyéb terápiák felé is; az önismeret-fejlesztésre ekkor a legnagyobb igény az egyén részéről, így jól aktivizálhatók pl. a színjátszásban, filmkészítésben, versírásban.
- Időseknél ismét meghatározóvá válnak a kézműves technikák, közülük is inkább a hagyományosabb változatok, kiemelkedően jól teljesítenek a naplóiírások, élettörténet-elbeszélések, önéletrajzi vonásokat megjeleníteni képes technikák terén.
- A mentális problémákkal küzdők esetében a naplóiírás, a különböző kézműves technikák alkalmazása, a rajzoltatás a legjobb módszer. Természetesen, ahogy e rész elején említettem, fontosak a komplex technikák: egy hallgatott szöveg segíthet a rajzoló kéznek, elindíthat egy önfeltáró folyamatot, amely naplóiírásban teljeseedik ki stb.

Művészetterápiák alkalmazása a könyvtárban

A következő, lényegi kérdés az, hogy hol van, hol lehet mindezeknek a tevékenységeknek a helye a könyvtárban? És biztos, hogy meg kell-e állnunk a könyvtár kapujában? Már is nyilvánvaló a válasz, hogy nem. Terápiás tevékenységet folytathatunk a könyvtár falain kívül is, mind a virtuális térben, mind pedig más valós helyszíneken, épített környezetben.

Lássuk a könyvtáron belüli lehetőségeket először!

Gyermekkönyvtár

A gyermekkönyvtár a könyvtárak egyik legkülönlegesebb tere: mind a miliő, mind az oda látogatók, mind a könyvtári belső építészeti és az épített környezet sokat tesz azért, hogy ezek a terek élettel teliek, vidámak, abszolút gyerekbarátok legyenek. A gyermekkönyvtárban teljesen természetes a közvetlen, majdhogynem "baráti" kapcsolat az olvasó és a könyvtáros között.

A gyerekek majd' minden örömet és bánatukat megosztják azzal a személlyel, aki valóban nyitottan, egyenrangúként, szeretettel fordul hozzájuk. E korosztály mindenre nyitott, így különösen alkalmas arra, hogy otthonos környezetben bármilyen újdonságot szívesen fogadjon. A gyermekkorosztály egyik sajátossága az is, hogy a mesék által ők szinte bármire kaphatók. A mese gyógyszer, katalizátor számukra. Jellemző a gyermekekre az is, hogy legnagyobb arányban ők látogatják szervezett keretek között a könyvtárat, ezért valós, tudatosan előkészített és végigvitt program szerint is lehet velük "dolgozni". Ugyanakkor ők azok is, akik igen gyakran családostul érkeznek a könyvtárba, így általuk a szülőkkel, nagyszülőkkel, testvérekkel is kapcsolatba léphetünk, családi programokat is szervezhetünk.

E korosztály a művészetterápiák terén is szinte "mindenevő", esetükben hatékonyan alkalmazhatjuk a komplex technikákat is. Ennek azért van óriási jelentősége, mert a kisgyermekkorban megszokott könyvtári környezetet a gyermek a szocializálódás és felnőtté érés folyamán is természetes közegként használja majd, és sokszínű szolgáltatásait saját készségeinek és képességeinek tudatos fejlesztésére használja fel. Mindennek ékes bizonyítékát adja a skandináv minta: a skandináv országok kimagaslóan jó könyvtári eredményeinek alapja a kisgyermekkorban megteremtett szoros kapcsolat a könyvtárakkal, a

könyvekkel és az olvasással. Az így felnövő kisgyermekből a későbbiekben magas szintű gondolkodással, kimagaslóan jó szövegértéssel rendelkező nagy diákok válnak, akik nemzetközi összehasonlításban számos, hagyományosan nagy múltú kultúrával rendelkező ország diákjait is lepipálják, mint tették azt a PISA 2006-os vizsgálatban is: a szövegértés átlagos pontszámai alapján Európában messze a finnek végeztek a legjobb helyen (a világon Dél-Korea után a másodikként). Ennek igazi jelentőséget az ad, hogy e vizsgálat szakított a tanterv alapú tematikával, vagyis "az iskolák, oktatási rendszerek eredményeit nem saját céljaikhoz viszonyítja, hanem az egész társadalom tudásátadó, fejlesztő hatását teszi mérlegre". A PISA 2000-vizsgálat eredményeit elemezve a finn szakértők által feltárt, az eredményességet befolyásoló, alapvető 13 tényező egyike a következő: "A könyvtári hálózat (akár könyvtárbusz is) hatékonyan működik, ezek használatára az iskolában felkészítik a diákokat."

Nem meglepő ezek után, hogy a finn közkönyvtárakban természetes a jól felszerelt, a gyermekek igényei szerint kialakított meseszoba, amely intim környezetet biztosít az élményszintű mesehallgatáshoz és a mese feldolgozásához. Egy példa rá a Helsinki Könyvtár kallioi fiókkönyvtára, ahol a honlapon elhelyezett egyedi meseoldallal csalogatják gyermekeket a mese birodalmába: interaktív mesefelismerési feladatok, mesehősök hosszú sora (példaképfomálás), meséről szóló szakirodalom-jegyzék, linkajánlat stb. alkotja a különleges oldalt. A weboldal a mai legkorszerűbb technikák alkalmazását teszi lehetővé, de kialakításában ragaszkodik a hagyományos, könyvformátumban megnyíló mesevilág illúziójához. (<http://pandora.lib.hel.fi/kallio/sadut/>)

A jyvaskyläi Tartományi Könyvtár a honlapján negyedévre előre hirdeti a meseszobában gyermekeknek tartandó foglalkozások pontos menetrendjét, s azt, hogy milyen korú gyermekeknek szánják a programokat. A meseórák a fiókkönyvtárakba is eljutnak, egy-egy helyszínre hetente vagy kéthetente, a hét egy meghatározott napján, adott időpontban várják a gyerekeket a foglalkozások vezetői. Természetesen ezek a foglalkozások ingyenesek, és a mesehallgatást minden esetben élményszintű feldolgozás követi, a legkülönbözőbb kézműves technikák, bábjáték, színjáték vagy egyéb kreatív technikák alkalmazásával.

Előadóterem, kiállítóter, klubhelyiség

A nagyobb közkönyvtárakban általában található az alcímekben felsorolt terek közül valamelyik, közösségi célokat szolgálva, a könyvtár kulturális nyitottságának és tettekeszségének az illusztrálására. Mivel ezek a terek általában zárhatóak, így itt megjelenhetnek azok a tevékenységi formák, amelyek vagy nagyobb zajjal járhatnak, vagy éppenséggel intimebb környezetet igényelnek. Sor kerülhet receptív foglalkozásokra a zene, az irodalom, a képzőművészetek terén, de aktív terápiák is helyet kaphatnak: pl. mozgásterápia (tánc), filmterápia, aktív zeneterápia. Ezekben az esetekben fontos, hogy előre végiggondoljuk, kinek, mit tudunk nyújtani, ennek feltételeit alaposan átgondoljuk (terapeuta felkérése, helyigény, csoportlétszám), és a programokat - a célcsoportok elérése érdekében is - jó előre, széles körben meghirdessük. E programok esetében lehetőség, sőt, elvárás is az együttműködés olyan szakemberekkel, akik a programok kidolgozásában, megvalósításában, a célcsoportok elérésében segítségünkre lehetnek.

Szabadpolcos terek

E térben többféle cél elérésére törekedhetünk: egyrészt tematikus válogatásokat alakíthatunk ki a tér jól körülhatárolható zugaiban, sarkaiban különböző korcsoportok (pl. a tinik) számára, vagy különféle élethelyzetekben lévő olvasók megsegítésére (ld. társadalmi hovatartozás, hobbi-kedvelők, krízishelyzetben lévők, különféle betegségekben szenvedők, munkahelyi gondokkal küzdők stb.). Ahogy a korábbiakban jeleztük, ezek a csoportok erőteljesen jelen

vannak a könyvtárakban. Többségük markáns ismertetőjegyeket nem árul el, sőt, inkább rejti problémáit. Így a könyvtárosnak rendkívül nagy odafigyelésre, empátiakészségre van szüksége, hogy meghallja a ki nem mondott kérdéseket, az eltitkolt, de segítségért kiáltó gondolatokat. A tematikus polcok összeállításában csaknem mindig célszerű szakemberek segítségét kérni, bizonyos témák esetében (krízishelyzetben lévők, különféle betegségekben szenvedők) pedig egyenesen kötelező. A szakemberek tanácsait maximálisan figyelembevéve helyet kell adnunk a self-help book, self-help music"-típusú dokumentumoknak is.

E térben teremtünk lehetőséget arra is, hogy az olvasó inkognitóját megtartva vehesse fel velünk a kapcsolatot: helyezünk el "postaládát", amelybe kérdéseit teheti és biztosítjuk az anonim válaszadást is számára. Hirdessük meg a hét, a hónap zeneműve, irodalmi alkotása, festménye című programunkat, és teremtünk lehetőséget arra, hogy az adott műalkotásról az érdeklődőkkel beszélgethessünk. Kérjük a választásban a terapeuta segítségét! Legyenek e foglalkozások rendszeresek, ismétlődőek. Az így létrejött kapcsolat folytonosságát a terapeuta és az olvasó között a könyvtár honlapján keresztül is biztosíthatjuk, természetesen ott is hírül adva az adott időszak műalkotását, akár blog-bejegyzések formájában is olvasásra, zenehallgatásra ösztönözve a használókat. Igyekezünk élő kapcsolatot kialakítani az olvasóval, az ő igényei szerint, de a maximális titoktartás jegyében.

Ha bármilyen lehetőségünk adódik rá, helyezünk műalkotásokat a könyvtári terekbe: egyezzünk meg a helyi múzeummal, állítsuk ki helyi alkotók festményeit, kerámiát, de akár gyerekrajzokat is. Ennek megvalósítása természetesen minden esetben függ az adott könyvtár körülményeitől, pl. attól, hogy tudja-e garantálni a terekben elhelyezett művek biztonságát.

A tematikus gyűjtemények jegyzékét helyezzük el a honlapon is. Nagyon kedvelt az angolszász nyelvterületen a "Books on Prescription", amikor különböző élethelyzetekre könyveket ajánlanak az érdeklődőknek. Az ajánlott művek színvonala ugyan gyakran megragad a self-help book-típusnál (afféle Erőleves a léleknek), de lehet ezt szakmailag magasabb színvonalon, igényesebben is csinálni.

Érdekes a Carnegie Library honlapját (<http://www.carnegielibrary.org/research>) alaposan szemrevételezni, mert sok jó, pénzbe igazából nem kerülő ötlet található e témakörben. S ez csupán egyetlen, kiragadott példa, emellett még rengeteg könyvtár nyújtja e szolgáltatásokat hasonló formában az angolszász könyvtárakban.

Tájékoztató szolgálat

A legtöbb esetben ezen a ponton a könyvtáros személyesen találkozik az olvasóval. Jó, hatékony és az olvasó számára értékes kapcsolat csak akkor jön létre, ha a könyvtárost képzettsége és rátermettsége alkalmassá teszi e munka folytatására. Képzettségen azt értem, hogy végzett olyan tanulmányokat, amelyek során elsajátította azokat a készségeket és képességeket, amelyek a segítségre szoruló olvasók ellátásában nélkülözhetetlenek (pl. igen fejlett kommunikációs készség, problémafelismerő és problémamegoldó képesség, nyitottság és empátia, segítőkészség, önzetlenség, az egyéni kérdéskultúra magas szintje, a meghallgatás, türelem művészete, alapvető pszichológiai ismeretek stb.). Ezek mellett elvárt a titoktartás, feltétel az intimitás lehetőségének a megteremtése (ha úgy érzékeli a könyvtáros, hogy az olvasó szeretne mondani valamit, de a körülöttük lévő nagy nyüzsgésben nem meri, akkor finoman félrehúzódik vele, lehetőséget adva számára a megnyílásra.) A könyvtárosi munka határvonalait itt érjük el, vagyis nagyon fontos felismernünk azt a pontot, amikor külső segítséget kell igénybe vennünk vagy ajánlanunk az olvasónak. E segítő kapcsolat alapja a bizalom, ennek megléte nélkül az olvasó nem fog anonimitását felfedve, személyesen segítséget kérni.

Mindezek ellenére a mai világban nem trendi a személyes kapcsolatfelvétel és -tartás, sokkal inkább a személytelen, anonim keresgélés a jellemző: a világhálón történő támaszkeresés, tanácskérés, panaszáradat.

Célunk az lehet, hogy igyekszünk azt a képet kialakítani a könyvtárról, hogy nagyon nyitott intézmény, ahová segítségért lehet fordulni és segítséget lehet kapni - természetesen a rendelkezésre álló eszközök mértékében, a szakmai kompetenciák határait át nem hágva.

Virtuális tér

Ma a legdivatosabb, majdhogynem egyedül üdvözítőnek kikiáltott, a virtuális térben működő könyvtár. Ahogy a fejezet elején leszögeztem, ez is csak egy módszer a többi között. Másféle kapcsolat, amely nagyon hatékony azok esetében, akik ezt igénylik. Az on-line kapcsolatban dolgozó könyvtárosoknak mindazokkal a képességekkel és készségekkel kell rendelkezniük, mint azoknak, akik a tájékoztató pultnál dolgoznak, viszont helyzetük nehezebb, mert nem állnak rendelkezésükre a személyes kapcsolatnál támpontot adó, megbízható információt szolgáltató gesztusok, mimika, testbeszéd. Természetesen ebben a környezetben nincs lehetőség a kapcsolatfelvétel kezdeményezésére. Az eddig bevált virtuális kommunikációs formák (blog, chat, tematikus könyvajánlások, különféle interaktív játékokban való részvételre csábítás, programajánlások, linkajánlat, virtuális postaláda stb.) mind jól használhatók, az eddig is említett feltételekkel. Azaz nem lépjük át a szakmai kompetencia határait, a titoktartás itt is alapelv, határátlépési törekvéseknél az olvasót határozottan igyekszünk a megfelelő szakemberek felkeresésére biztatni, s a jó ízlés határain belül maradunk. Arra törekszünk, hogy feltétlenül az olvasó érdekei álljanak a középpontban.

Külső helyszínek

A mai világ másik sajátossága az anonimitás mellett az, hogy igyekszünk mindenkinek a helyébe menni, azaz elvinni a szolgáltatásokat az érintett célközönségnek. A célközönség pedig - láthattuk az elején - sokféle lehet.

Hagyományosan jó a kapcsolat a szervezett oktatás, nevelés helyszínei és a könyvtárak között, tehát értelemszerűen ezek az intézmények lehetnek a külső bástyái munkánknak. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a könyvtárban dolgozó, erre képzett szakember elmegy az iskolába s ott tart művészetterápiás foglalkozást. A könyvtár nyer ezzel, hiszen XY a könyvtárból jön, valamilyen műalkotás kapcsán, amelyet a könyvtárból hoz, fejlesztő tevékenységet folytat, ezt rendszeresíteni lehet és hosszú távon áttolható könyvtári környezetbe is.

Az iskolai kereteken kívül minden olyan közintézmény szóba jöhet külső helyszíneként, ahol a hagyományos könyvtári szolgáltatás az intézményi tevékenység része vagy része lehetne: büntetés-végrehajtási intézet, idősek otthona, különféle kórházi osztályok, hospice-ház stb. Minden esetben a szolgáltatás hozadéka a könyvtár megítélésének változása, így e tevékenység a könyvtárról alkotott kép érzékelhető eredményt hozó formálója, gazdagítója.

Feltételek

Amint talán az eddigiekből is látható, a művészetterápiás tevékenység - ezen belül a könyvtárban leginkább otthonra lelő biblioterápia - komoly feltételrendszerben működhet csak jó színvonalon. A feltételek közül a legfontosabb a terápiás tevékenységet folytató szakember megfelelő képzettsége.

A terápia során nagyon tudatos, előre végiggondolt munka folyik, amelynek sikeressége főként az éppen aktuális csoporttagok pillanatnyi mentális vagy fizikai állapotától, esetleg

szociális helyzetétől függ. Így egészségesek körében is feltörhetnek váratlan reakciók a csoporttagokban, problémákkal küzdők, speciális élethelyzetben lévők esetében pedig ez szinte természetes reakció. Ezért szükséges, hogy az érdeklődés, kellő rátermettség mellett megfelelő szakirányú (pszichológiai, művészettörténeti, esztétikai) képzés is jellemezze a terapeutát és a kívánt terápiás cél elérését.

Szintén alapfeltétel, hogy ez a tevékenység kellő hatékonysággal nem végezhető szakmák közötti együttműködések nélkül. Ebben az a jó, hogy optimális esetben nemcsak a könyvtár kérheti az együttműködést, de más intézmények és szakemberek is támaszkodhatnak a könyvtár ilyen irányú szolgáltatására, tevékenységére. Ahogy említettem, a tematikus könyvajánlások, olvasói sarkok kialakításában szükségszerűen kérnünk kell megfelelő szakemberek tanácsait és folyamatos visszajelzéssel is kell élnünk az így létrejött listák, kiemelések használatával kapcsolatban. A honlapon fel is tüntethetjük azoknak a szakembereknek a nevét, akikkel kapcsolatban vagyunk, hiszen elképzelhető, hogy az olvasó első körben esetleg nekik szavaz bizalmat. De az is könnyen lehetséges, hogy mondjuk, a pszichológus egy terápiás folyamat végén páciensének azt ajánlja, hogy kapcsolódjon be a könyvtár biblioterápiás csoportjainak munkájába, használja a könyvtárban található dokumentumokat stb. Ugyanígy egy börtönviselt is miért ne kaphatna egy könyvtárcímét, ahol a társadalomba való visszailleszkedéséhez kaphat segítséget? Kórházi kezelést követően is elképzelhető, hogy a zárójelentésben a beteg további terápia címén egy könyvtár elérhetőségét találja, ahol például csoportos művészetterápiába kapcsolódhat be.

Bárhogy is legyen, megszívlelendők egy 2008 decemberében, az Aplis című folyóiratban megjelent PhD-dolgozat gondolatai: "Bibliotherapy is a diverse concept, but one relevant to the aims and objectivities of librarianship in the 21th century." Ami annyit tesz, hogy a könyvtáros szakma számára a XXI. században nincs más választás céljai és az objektivitások ismeretében, minthogy a biblioterápiát bevonja tevékenységei, szolgáltatásai körébe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hász Erzsébet: A művészetterápia a felsőoktatás alapképzési szintjén I. = Magyar Felsőoktatás, 2002. 10. sz. 51-52. p.

Steklács János: Mitől olvasnak a finnek, a magyarok mitől nem? = <http://www.gmconsulting.hu/inf/cikkek/200/index.php>

Nagy Attila: Észak-Európa vagy Balkán?. Tájékoztatói irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén = Könyvtári Figyelő, 2008. 2. sz. 222-233. p.

Brewster, Liz: The reading remedy. Bibliotherapy in practice = Aplis, 2008. 4. sz.